

HİTİT METİNLERİNE GÖRE LÚhapiya- GÖREVLİLERİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

A REVALUATION OF LÚhapiya- OFFICIALS ACCORDING TO THE HITTITE TEXTS

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 27 Temmuz 2023	Received: July 27, 2023
Hakem Değerlendirmesi: 9 Ekim 2023	Peer Review: September 9, 2023
Kabul: 2 Nisan 2024	Accepted: April 2, 2024

DOI : 10.22520/tubaar.1333610

Z. Nihan KIRÇIL*

ÖZET

MÖ 2.binyılda Anadolu'da büyük bir medeniyete ev sahipliği yapmış olan Hititlerin geriye bıraktıkları çiviyazılı kaynaklar göstermektedir ki Hitit dünyasında din, her açıdan önemli bir noktada olmuştur. Hitit literatüründe çeşitli konular yazıya geçirilmiş olsa da bu konuların büyük bir bölümünü bayramlar, ritüeller, dini metinler oluşturmaktadır; böylece bu metinler sayesinde kutlanılan bayramlarda, ritüellerde hangi görevlilerin yer aldığını ve bu görevlilerin isimlerini, Hitit kültüründeki yerleri ile görevlerini, bazılarının ise detaylı tanımlarını öğrenmekteyiz. Bu çalışmamızda, daha önce çeşitli bilim insanları tarafından çalışılan LÚhapiya- görevlilerine dair bazı eksik kalmış bilgiler tarafımızdan sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hititler, LÚhapiya- görevlileri, Tanrıça Teteşhapi bayramı, KILAM bayramı, Hititçe Çiviyazılı Kaynaklar

* Dr., Bağımsız Araştırmacı
e-posta: nihanozgunkircil@outlook.com

ORCID: 0000-0002-7214-9571

ABSTRACT

The cuneiform sources left behind by the Hittites, who hosted a great civilization in Anatolia in the 2nd millennium BC, show that religion was an important point in every aspect of the Hittite world. Although various subjects were written down in the Hittite literature, a large part of these subjects are festivals, rituals, and religious texts; thus, thanks to these texts, we learn which officials took part in the festivals and rituals celebrated, the names of these officials, their place in the Hittite cult, the duties they performed and detailed descriptions of some of them. In this study, we will present some missing information about the ^{LÚ}hapiya- officials, which has been previously studied by various scholars.

Keywords: Hittites, ^{LÚ}hapiya- officials, Festival of the Goddess Tetešhapi, KILAM Festival, Hittite Cuneiform Sources

GİRİŞ

Ritüel içerikli bayramlar hakkında önemli bir bilgi kaynağı olan Hitit çiviyazılı metinlerde ^{LÚ}hapiya-görevlileri sıkça karşımıza çıkmaktadır. Hatti-Hitit kültürüne ait olan bu görevliler üzerine incelemeler, (J. Friedrich, 1952-1954, s. 57; A. Kammenhuber, 1969, s. 435; A. Archi, 1973, s. 219; L. Jakob-Rost, 1977, s. 263-267; F. P. Daddi, 1982, s. 227-233; N. Oettinger, 1984, s. 55; J. Puhvel, 1991, s. 122-123; M. Popko, 1994, s. 75, 83, 100-106 vd., 132, 144, 148; J. Friedrich - A. Kammenhuber - I. Hoffmann, 2007, s. 226-229 ve A. Taggar-Cohen, 2006, s. 355, 391-394, 396-397, 402, 403, 405, 407, 413, 429, 431) tarafından yapılmıştır.

KI.LAM ve *purulli(ya)*- bayramlarında adı geçen bu görevlilerin tören alaylarında yer almak, tanrılar için adanan kurbanlarla ilgilenmek, şarkı söylemek, dans etmek gibi çeşitli görevleri bulunmaktadır. Hititçe metinlere göre bu görevlilerin hiyerarşik bir düzene tabi tutulmaları da dikkate değer bilgiler arasındadır.

^{LÚ}hapiya- KELİMESİ HAKKINDA GÖRÜŞLER

Hititçe kaynaklarda sadece ^{LÚ} determinatifiyle karşımıza çıkan *hapiya*-¹ adının filolojik açıklamasına kısaca değinecek olursak, Oettinger bu kelimenin *-ya* köklü bir isim olduğunu ve Eski Hititçe belgelerde çoğul nominatif versiyonunun “^{LÚ.MEŞ}ha-a-pí-eš, ^{LÚ.MEŞ}ha-pí-e-eš ve ^{LÚ.MEŞ}ha-a-pí-aš” şeklinde geçtiğini ifade etmiştir. Yeni Hititçe belgelerde ise *-yaš* ekiyle yapılan kelimelerin (^{LÚ.MEŞ}ha-a-pí-ya-aš) yaygın kullanıldığını da eklemiştir (Oettinger, 1984, s. 55 dn. 47).

HİTİTÇE KAYNAKLARA GÖRE ^{LÚ}hapiya- GÖREVLİLERİ

Genellikle Eski Hitit ve Hatti-Hitit çiftdilli metinlerde karşımıza çıkan *hapiya*- adamlarının geçtiği metin yerleri (Daddi, 1982, s. 228-230) her ne kadar kırık olsa da bu kült görevlilerini kısmen olsa tasvir edebilmekteyiz.

Yaptığımız metin çalışmaları sonucunda Daddi, *hapiya*- adının geçtiği metin yeri olarak, kahin *Huwarlu* ritüelinin (CTH 398) KBo 9.126 öy.II 56. satırını “*ha-ap-pé-e-eš pa-ah-hu-e-ni še-er*” şeklinde vermiştir. Ancak metinde geçen *happeššar*’ın “uzuv, cinsiyet organı” anlamına geldiğini, böylece bu metinde *hapiya*- adının geçmediğini söyleyebiliriz (Daddi, 1982, s. 228. KBo 9.156 için bkz. Bawanypeck, 2005, s. 32, 43 dn. 154).

Çeşitli görevleri bulunan *hapiya*- adamlarının ritüel esnasında *šeknu*- giysisi giydiklerini NIN. DINGIR rahibesine ait bayram fragmanı metninden öğrenmekteyiz:

KUB 20.90 (Groddek, 2004, s. 157)
ay.IV

6' ... ^{LÚ.MEŞ}ha-pí-ya-aš

7' [^{TÚG}š]i-ik-nu-uš pé-eš-ši-ya-an-zi

ay.IV

6' ... *hapiya*- adamları

7' [^š]eknu- giysilerini atarlar.

Hitit belgelerinde “etek, hırka, pardesü, ceket” anlamlarına gelen *šeknu*-’nun, ritüel esnasında *hapiya*- adamları tarafından üstlerinden atılması ve çıplak kalmaları dikkat çekmektedir. Bazı Hitit ritüellerinde çıplaklık önemli bir rol oynamaktadır (Bkz. KUB 2.3 II 14 vd.). Kült merasimlerini içeren bayram metinlerinde, bilhassa köpek adamların (^{LÚ}UR.GI₇) ritüel esnasında çırılçıplak kaldıkları bilinmektedir². Dikkate değer bir diğer husus ise aynı metnin son bölümünde *šeknu*-giysilerini atan meclis üyelerinin havlamalarıdır:

KUB 20.90 (Groddek, 2004, s. 157)

ay.IV

15' ... a-še-eš-šar ar-ta ^{TÚG}ši-ik-nu-uš

16' pé-eš-ši-ya-an-zi wa-ap-pí-an-zi ...

ay.IV

15' ... meclis ayakta durur. *šeknu*- giysilerini

16' atarlar. (Onlar) havlarlar. ...

Görüldüğü üzere, metinde havlayanların kim olduklarına dair net bir bilgi verilmemiştir. Hititçe metinlerden bildiğimiz üzere, çıplak kalan ve havlayan bir diğer ritüel görevlisi ise yukarıda bahsettiğimiz gibi köpek adamlardır (Daddi, 1983, s. 376-378; Mouton, 2021, s. 79-87). H. C. Melchert, kült merasimlerini içeren bayramlarda köpek adamların köpek gibi davrandığını, çırılçıplak soyduğunu ve havladığını belirtmiştir (Melchert, 1983, s. 143; Melchert, 1989, s. 98; ayrıca bkz. Mouton, 2021, s. 79). Ayrıca ritüel içerikli bayram metinlerinde, havlama eyleminin daima köpek adamlar tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. A. Mouton, KBo 21.68(+) öy.I 2 (Groddek, 2004, s. 16-17)’de geçen “^{LÚ.MEŞ}UR.TUR/ köpek adamları” örnek vererek köpek adamların *šeknu*- giysisi giyebileceklerini ifade etmiştir.

¹ *hapiya*- kelimesi için bkz. Puhvel, 1991, s. 122-123; Friedrich - Kammenhuber - Hoffmann, 2007, s. 226-229.

² Metin için bkz. KUB 46.18(+) öy.? 11'. Transkripsiyon için bkz. Mouton, 2021, s. 79, 90, dn. 3.

Yine aynı metnin öy.I 3.satırında³ geçen LÚ.MEŞUR.GI₇'yi de avcı olarak değil, köpek adam olarak yorumlanması gerektiğini ve köpek adamların *šeknu-* giysisi giymiş olabileceklerini ifade etmektedir (Mouton, 2021, s. 80). Yukarıda örneğini verdiğimiz KUB 20.90 numaralı metindeki *hapiya-* adamların *šeknu-* giysilerini atıp çıplak kalmalarından yola çıkarak (Mouton, 2021, s. 80) *hapiya-* adamlarının da havladığını düşünebiliriz.

“*unuwanteš/süslenmiş, temizlenmiş, bezenmiş*” sıfatıyla betimlenen *hapiya-* adamların, ritüel esnasında altın ve gümüşten özel süsler taktıklarını⁴ ve KUS⁵*kurša*'nın⁵ tapınağına giden alayda yer aldıklarını görmekteyiz⁶. KILAM bayramında *hapiya-* adamları süslerini tahta tablet yazıcısının evinden almaktadırlar (KBo 10.31 ay.IV 30'-34'). NIN.DINGIR rahibesine ait bir bayram fragmanında⁷ ve Tanrıça *Tetešhapi* bayram metninde⁸ görev alan *hapiya-* adamlarının kendilerine ait evlerinin olduğu, bu görevlilerin evinde gerçekleştirilen toplantıya ise *kurša-* evinin erzak sağladığı görülmektedir (Jakob-Rost, 1977, s. 267; Taggar-Cohen, 2006, s. 396). Ritüellere katılan bu görevlilerin kendileri için koyun aldıkları da Hititçe kaynaklardan öğrendiğimiz diğer bilgiler arasındadır⁹.

Tanrıça *Tetešhapi* bayram metinlerinde *hapiya-* adamları, “LÚ*hapiyaš dān pedā*” şeklinde karşımıza çıkmaktadır¹⁰. Bilindiği üzere, *dān* “ikinci, ikinci kez, ikinci defa, tekrar”; *dān pedāš* ise “ikinci kademe, ikinci derece, ikinci sınıf, ikinci dereceden, ikincil olarak” anlamına gelmektedir (Güterbock - Hoffner, 1997, s. 360-361). “LÚ*hapiyaš dān pedā*” kelime grubu, sadece Tanrıça *Tetešhapi* bayram metinlerinde yer almaktadır (Kırçıl, 2023, s. 94). Aynı zamanda Tanrıça *Tetešhapi* bayramında

³ Metin yeri için bkz. https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/TLHdig/tlh_xtx.php?d=KBo%2038.12#fnunt1

⁴ Metin yerleri için bkz. KBo 10.27 öy.sütun III 5', 13', ay.IV 9: LÚ.MEŞ*ha-a-pé-e-eš ú-nu-wa-an-te-eš*, bkz. Friedrich - Kammenhuber - Hoffmann, 2007, s. 228a; KBo 10.31 ay.IV 30'-32': LÚ.MEŞ*ha-a-pi-ya-an ú-nu-wa-aš-hu-uš-mu-uš* KÜ.BABBAR-*aš* GUŠKIN-*aš*, bkz. Singer, 1984, s.105; KBo 16.68+ ay.IV 11 *ú-nu-wa-aš-hi-e-eš ŠA* LÚ.MEŞ*ha-a-pi-e-eš*, bkz. Singer, 1984, s. 113; KUB 8.69 III 6 LÚ.MEŞ*ha-pi-i-e-eš ú-nu-wa-aš-hu-uš da-an-zi*, bkz. Dardano, 2006, s. 60-61. ABoT 2.149 öy.7: LÚ*ha*-*pi-ya-aš* *ú-nu-wa-an-te-eš*, bkz. Akdoğan, 2010, s. 72.

⁵ KUS⁵*kurša* için bkz. Gavaz, 2015, s. 99-111.

⁶ Metin yerleri için bkz. KBo 10.27 öy. sütun III 10'-14': 10' NIN.DINGIR-*ma ša-ra-a I-NA É* KUS⁵*škur-s*]-*a-aš* 11' *pa-iz-zi pi-ra-an* ^D*Kán-ti-pu-it-ti, -ya-aš* 12' KUS⁵*kur-ša-aš i-ya-at-ta* 13' LÚ.MEŞ*ha-a-pé-e-eš ú-nu-wa-an-te[-eš]* 14' *i, -ya-an-ta*.

⁷ Metin yerleri için bkz. KBo 10.27 öy.sütun III 25' *I-NA É* LÚ.MEŞ *ha-a-pi-aš*, 32' *I-NA É* LÚ.MEŞ*ha-a-pi-[-aš]*. Ayrıca bkz. Friedrich - Kammenhuber - Hoffmann, 2007, s. 229 a.

⁸ Metin yeri için bkz. KBo 22.196 ay.IV/VI 4' *[I-NA É* LÚ.MEŞ*ha-pi-e-eš]*.

⁹ Metin yerleri için bkz. KBo 10.31 III 5', KBo 8.124 ay.8. Ayrıca bkz. Taggar-Cohen, 2006, s. 396.

¹⁰ Metin yerleri için bkz. KBo 19.163 öy.I 20'; KBo 22.196 ay.IV/VI 11'; Kırçıl, 2023, s. 170, 254.

bu görevlilerin “GAL LÚ.MEŞ*hapiya / hapiya-* adamlarının başı” şeklindeki yazımı da dikkat çekmektedir.¹¹ Diğer taraftan *hapiya-* adamlarını betimleyen “üçüncü” ifadesi, *Zippalanda* ve *Daha* Dağına ait bayram fragman metninde bulunmaktadır.

KBo 53.122 (Popko, 1994, s. 148)

2' [(LÚ.M)]^{ES}*ha-p*[(*é-eš ku-in*)

3' *a-pa-a-aš t*[(*e-ri-aš-mi-iš*)

...

2'- 3' *hap*[(*iya-* adamları, bu) onların ü[(çüncüsü)(dür).

...

“Üçüncü” anlamına gelen sıra sayısı *teriya-* kelimesine 3.çoğul şahıs enklitik iyelik zamiri “-*šmiš/onlar*”ın eklendiğini görmekteyiz (Eichner, 1992, s. 67; Tischler, 1993, s. 325). Tüm bu bilgiler, *hapiya-* adamları arasında bir statü farklılığının olduğunu açıkça göstermektedir.

Hititçe metinlere göre, *hapiya-* adamlarının en dikkat çeken görevleri arasında kutlamalar esnasında bazen kendi başlarına bazen ise NIN.DINGIR rahibesıyla dans etmeleri yer almaktadır.¹² *hapiya-* adamlarının dansına dair detay veren metinlerden bir tanesi de Tanrıça *Tetešhapi* bayramına ait olan KBo 20.79+KBo 38.37 numaralı metindir:

KBo 20.79+KBo 38.37 (Nakamura, 2007, s. 533-535)

5' [P]T*e-te-eš-ha-wipi-in an-da ú-da-i* LÚGÍR [LÚ*še-er-ha-la-aš* x[

6' [UGULA/GAL LÚ.]^{MEŞ}*ha-a-pi-iš an-da ú-wa-te-ez-zi nu t*[ar]-*ku-an-zi nu* L[Ú?]

7' []*el hal-za-i nu* LÚ.MEŞ*ha-a-pi-e-eš ar-ha pár-k*[á]n-*zi nu* MUNUS.MEŞ-*zi-i*[n-tu-hi-e-eš]

8' [SÍR]^{RU} *zi-i-ú-i-ya-ra zi-i-ú-i-ya-ra ta-aš*[-t]e-i-mu [

9' *[na-p]a* NIN.DINGIR-*aš a-ra-a-i nu tar-ku-zi du-wa-a-an ú-e-eh-zi du-w*[a-a-an]

10' [ú-e-]eh-*zi ta-an* DUMUMEŠ É.GAL *ap-pa-an-[z]i na-aš e-ša* /D[UMU.É.GAL] ^G[IŠ*hu-lu-ga-an-ni-ya*

11' [LÚ.MEŞ*h*]-*a-a-pi-ya-aš pé-ra-an hu-wa-a-i nu* [I-a] *n-ki tar-ku-an-z*[i]

...

5' [Tanrıça T]etešhapi'yi içeriye getirir. Hançer (yutan) adam, *šerhala-* adamı ... [

6' [*hapi(ya)-* adamlarının] başını içeriye getirir. D[ans] ederler. Ad[am?]

¹¹ Metin yerleri için bkz. KBo 19.163 öy.I 20' [GAL LÚ.]^{MEŞ}*hapi-ya* LÚ*ha-pi-ya-an ta*[-an p]i-*é-d*[a-an]; KBo 22.196 ay.IV/VI 10' *ta-aš-ši* 'GAL LÚ.MEŞ*ha-a-pi-i-e-eš* 11' *da-a-an* ^{LÚ}*ha*-[*a-pi-ya-an*].

¹² Metin yerleri için bkz. KBo 10.27 III 24'; KUB 10.48+ II 4-5; KUB 56.46 öy.II 6'-7'. Ayrıca bkz. Taggar-Cohen, 2006, s. 397.

7' [] ... bağıır. *hapi(ya)*- adamları ayağa kalk[a]rlar.
zintuhi- ka[dınları]
 8' [şarkı söyler]ler. *ziwiyara ziwiyara taštemu*
 []
 9' [ve] NIN.DINGIR rahibesi kalkar. Dans eder. Bir oraya döner. Bir or[aya]
 10' [dön]er. Saray muhafızları (oraya) geçerler. O oturur. S[aray muhafızı] bin[ek arabasına]
 11' [*ha*]pi(ya)- adamları önden gider. [Bir k]ez dans eder[ler].
 ...

Metinden de anlaşılacağı gibi, *hapiya*- adamlarının belirli bir rütbeye tabi olduğunu, bu görevlilerin *zintuhi*- kadınlarıyla eş zamanlı olarak ritüele katkı sağladıklarını ve Hitit kültüründe önemli bir rahibe olan NIN.DINGIR'ın dansından sonra *hapiya*- adamların dans ettiklerini öğrenmekteyiz.

hapiya- adamların dans ettiğine dair bir diğer metin, yine Tanrıça *Tetešhapi* bayramına ait olan ve kolofona sahip KBo 22.196 numaralı metindir:

KBo 22.196 (Groddek, 2008, s. 193)
 ay.IV/VI
 4' ta NIN.DINGIR nam-^rma' [I-NA É LÚ.MEŠ ha-pí-eš]
 5' tar-ku-zi LÚ.MEŠ ha-^ra' -[pí-e-eš-ša]
 6' QA-TAM-MA ^rtar'-ku-an-z[i]
 7' I-^rNA' É.GAL^{LIM} ú[-en-zi]
 ...

14' [D]UB. ^rI^{??}KAM ŠA NIN.DINGIR ^rŠA' [EZEN₄
 15' [k]u-^rit'-ma-an LUGAL-uš ^rT'-[NA
 16' [] ^rpa'-iz-zi NIN.DINGIR-ma [LÚ.MEŠ ha-a-pé-eš-ša]
 17' [ta]r-ku-an-zi ma-ah-h[a-an-na-aš DINGIR^{MEŠ}]
 18' [š]e-iš-ki-iz-z[i]

ay.IV/VI
 4' NIN.DINGIR rahibesi sonra [*hapi(ya)*- adamlarının evinde]
 5' dans eder. *ha*[pi(ya)- adamları]
 6' aynı şekilde dans eder[ler].
 7' saraya gel[irler].
 ...

14' NIN.DINGIR rahibesinin (ve) x bayramının birinci [tableti]:
 15' kral -dığı za[man
 16' [] gider. NIN.DINGIR rahibesi ve [*hapi(ya)*- adamları]
 17' [dan]s ederler. Tanrı[lar -dığı zaman]
 18' [devamlı olarak uy]url[ar].

Metnin kolofonunda kraliçeden bahsedilmemekte ve NIN.DINGIR rahibesinin tıpkı kral kadar önemli bir statüde olduğu anlaşılmaktadır. Bu metinde dikkat çeken bir diğer unsur ise NIN.DINGIR rahibesinin *hapiya*- adamlarının evinde dans etmesidir. Anlaşılan şudur ki, *hapiya*- adamlarının evlerinde gerçekleştirilen dans, kült merasimlerini içeren bayram kutlamalarının birer parçasıdır ve *hapiya*- adamları önemli bir yere sahip kült görevlileridir.

KI.LAM bayramına ait bir metinde de *hapiya*- adamlarının dans ettiğine dair bilgiler yer almaktadır:

KUB 56.46 (Tischler, 2016, s. 83; Taggar-Cohen, 2006, s. 393)
 öy.II
 1' LÚ^rSA^rGI^r. [A] LUGAL-i [(NINDA.GUR₄.RA pa-a-i LUGAL-uš)]
 2' pá-r-ši-ya LÚ^rSAGI[.A LUGAL-i NINDA.GUR₄.RA e-e-p-zi ta-aš-ša-an pa-ra-a pé-e-da-i]
 3' ma-a-na-aš-ta LUGAL-i MUNUS.LUGAL-ya ^rNIN'.D[(INGIR-ya)]
 4' GAL^{HIA} ap-pa-an-zi GIŠ^r D^rINANNA^{HIA}
 5' ha-az-zi-iš-kán-zi a-ar-kam-mi
 6' wa-al-ah-ha-an-zi LÚ^r.MEŠ ha-a-pí-ya-aš
 7' tar-ku-wa-an-zi

öy.II
 1' Saki krala [(kalın ekmeği verir. Kral)]
 2' (onu) böler. Sak[i krala kalın ekmeği tutar. Ve sonra taşır].
 3' Sonra kral, kraliçe ve ^rNIN'.D[(INGIR rahibesi)]
 4' kadehleri alırlar. Büyük *Ištar* müzik aletlerini
 5' çalmaya devam ederler. *arkammi* (müzik aletine)
 6' vururlar. *hapi(ya)*- adamları
 7' dans ederler.

Metne göre, *hapiya*- adamlarının hem Büyük *Ištar* hem de “davul/tef” olduğu düşünülen *arkammi* müzik aletleri eşliğinde dans ettikleri ortaya çıkmaktadır.

KI.LAM bayramına ait KBo 17.21+ numaralı metinde ise dans edenlerin *Tawiniyalı hapiya*- adamları olduğu öğrenilmektedir.

KBo 17.21+ (Burgin, 2019, s. 32-33)
 öy.
 30 [LÚ.MEŠ ha-p]í-e[š URU^rDa]-^rú'-ni-ya tar-k[u-an-zi]

öy.
 30 [Tawiniya ken]tinin [*hap*]iya- adamları dans ed[erler].

Hattice sözlerin yer aldığı bayram ritüeli fragmanında, *hapiya*- adamların eğilerek ve birbirlerinin ellerini tutarak dans ettiklerini görmekteyiz:

KUB 28.97 (Ardzinba, 2010, s. 284, dn. 123)

II

10 ^{LÚ.MEŠ}ha-a-pi-an ka-ni-na-an-te-eš

11 tar-ku-an-zi ki-iš-šar-ta ap-pa-an-zi GÜB-la-az

12 me-ma-i ha-at-ti-li

II

11 hapiya- adamları eğilmiş (vaziyette)

12 dans ederler. Elleriyle tut(uşur)lar. Sol taraftan

12 Hattice (şöyle) söyler.

Kült merasimlerini içeren bayram metinlerinde en fazla kullanılan Hattice nidalarından “aha”nın genellikle ^{LÚ}ALAM.ZU₉ kısmen de ^{LÚ}NAR görevlileri tarafından seslendirildiği bilinmektedir. Imperatif formdaki “aha” nidasının, “emir ver!/olumlu emir ver!” veya “buraya koy!” anlamlarına geldiği bilinmektedir (Friedrich, 1952-1954, s. 117; Schuster, 1974, s. 132; Neu, 1983, s. 323 dn. 1; Girbal, 1986, s. 17 vd.; Soysal, 2004, s. 17, 274). Bu nidanın kullanıldığı kültürel hareketler ise toplamda üçe ayrılmıştır:

1) hapiya- adamları kralın önünde dans ettiği sırada ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉’ların yanındakilere “aha” olarak seslenişi,

2) Kralın bir yapıya vardığı veya o yapıyı terk ettiği esnada,

3) Ritüel sırasında gerçekleştirilen ekmek ve su libasyonlarında bu nida kullanılmaktadır (Klinger, 1996, s. 225; Alparslan, 1999, s. 11-12).

KI.LAM bayram metni KBo 25.46 ile indirekt join olan Tanrıça Tetešhapi bayramına ait KBo 30.161 numaralı metinde, hapiya- adamlarına dair şu bilgiler yer almaktadır:

KBo 30.161 (Ünal, 1988, s. 1493 dn. 127; Groddek, 2002, s. 255; Kirçil, 2024, s. 27)

x+1 [] ^{LÚ.MEŠ}ha-a-pi’-eš [eš ka-ru-ú-ma-aš]

2’ [tar-ku-an-z]i ma-a-an GA[L-ŠU-NU LUGAL-i ha-an-da-a-it-ta]

3’ [^{LÚ.MEŠ}ha-a-pi-eš] pé-e-di-iš-mi[-pát ZAG-ni I-ŠU wa-ha-an-zi]

4’ [^{LÚ.MEŠ}A]LAM.ZU₉ a-ha-a’ [hal-zi-an-zi] ta-aš-ta nam-ma]

5’ [GÜB-l]i-ya I-ŠU wa-’ha’-[an-zi ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉ a-ha-a]

6’ [hal-z]i-an-zi [GAL-ŠU-NU pé-e-ra-an hu-u-wa-a-i]

x+1 [] hapiya- adaml[arı zaten]

2’ [dans etmekte]dirler. Onlar[ın başı (yüzünü) krala çevirdiği zaman]

3’ [hapiya- adamları] yerlerin[de sağ tarafa bir kez dönerler.]

4’ [Soyta]rılar ah’a’ (diye) [bağırır]lar. Ve sonra]

5’ [soytarılar sol tar]afa bir kez döner[ler. Soytarılar aha]

6’ [(diye) bağırır]lar. [Onların başı önden koşar.]

Hattice “aha” nidasının metindeki kullanımına baktığımızda yukarıda sözünü ettiğimiz kültürel hareketlere açıklık getirmektedir. Böylelikle söz konusu nidanın ^{LÚ.MEŠ}ALAM.ZU₉’ların sağ ve sol tarafa dönüşlerinden sonra kullanıldığı görülmektedir.

NIN.DINGIR rahibesine ait bir metinde, hapiya- adamların sola döndükten sonra bir kız ile bir oğlanın Tanrıça Inara’ya haber vermeleri de dikkat çekicidir:

KBo 25.31 (Neu, 1980, s.79)

öy.II

14’ [^{LÚ.M}]EŠha-a-pé-eš-ša wa-ha-an-zi ta-aš-ta nam-ma GÜB-li-ya [wa-ha-an-zi DUMU.NITA Ú]

15’ [DUMU.MUNUS] DI-na-ra-aš ha-lu-kán tar-na-an-zi ^{LÚ.MEŠ}ha-a-pé-eš-ša [wa-ha-an-zi ...

öy.II

14’ hapiya- adaml[ar]ı dönerler. Ve sonra bir kez daha sol tarafa [dönerler. Kız çocuk ve]

15’ [erkek çocuk] Tanrıça Inara’ya mesajı teslim ederler. hapiya- adamları [dönerler. ...

Tanrıça Tetešhapi bayramına ait bir metninde, hapiya- adamlarının Hattice nidalarından olan “ühū ipū” şeklinde bağırdıklarını da öğrenmekteyiz:

IBoT 2.43 (Stivala, 2006, s. 220-223)

ay.III

8 []x-iz-zi nu tar-ku-uz-zi ku-it-ma-an x[

9 [^{LÚ}MEŠha-a-pi-ya-ša u-u-hu-u i-pu-u hal-zi[-an-zi

10 []x ^{LÚ.MEŠ}ha-a-pi-ya-ša-aš-ša pa-ra-a [pa-a-an-zi]

ay.III

8 [] ... dans eder. -dığıında ... [

9 [h]apiya- adamları ühū ipū (diye) bağırı[rlar].

10 [] ... hapiya- adamları dışarı [çıkarlar.]

Genellikle Eski Hititçe metinlerde geçen Hattice nida “ühū ipū”nun anlamı tam olarak bilinmemektedir. Ancak ipū kelimesi, i=pu veya i=pu=u şeklinde analiz edilmektedir (Soysal, 2004, s. 496).

Tanrıça Tetešhapi bayramına ait bir diğer metinde ise hapiya- adamlarının “zaš zaš” nidasını bağırdıkları görülmektedir:

KBo 21.101 (Stivala, 2006, s. 410-413)

öy.

9’ [^{LÚ.MEŠ}]ha-a-pé-e-eš-ma za-aš za-aš hal-[zi-an-zi] ...

öy.

9 hapiya- [adamları] zaš zaš (diye) bağırı[rlar]. ...

Hattice metin KUB 38.15 öy.18'-20'.satırlarında “zaš” kelimesi, *hé-e-i-ir-za-aš*, *ta-a-ti-ih-za-aš* ve *ha-ah-ti-ih-za-aš* şeklinde geçmekte ve söz konusu bu kelimenin bir isme ait olduğu düşünülmektedir. Fakat yukarıdaki metindeki *za-aš za-aš* ikilemesinin *hapiya-* adamlarının söylediği bir nida olduğu, “zaš” kelimesinin fiil olarak kabul edilmesi durumunda ise emir kipinde kullanılması gerektiği ifade edilmiştir (Schuster, 2002, s. 277). Kelimenin tek heceden oluşması da onun ritüellerde kullanılan bir deyim olabileceğini düşündürmektedir (Soysal, 2004, s. 931; Stivala, 2006, s. 413).

KI.LAM bayramına ait bir metinde, *hapiya-* adamlarının yine Hattice nidalarından olan “hū” şeklinde de bağırduklarını görmekteyiz:

KBo 17.18 (Neu, 1980, s. 100)

öy.II

4 LÚ.MEŠ *ha-a-p*]é-e-ša hu-u-u hal-zi-iš-ša-an-z[i]

4 *hap*]iya- adamları hū (diye) bağırır[ar].

Hattice “hū” nidasının daha çok yansıma sese (onomatope) dair bir kelime formu olabileceği düşünülmektedir (Soysal, 2004, s.470). Ayrıca “hū” nidasının Türkçedeki yuhalama gibi alay etme veya bir olayı onaylamama şeklindeki sesleniş olabileceği yapılan yorumlar arasındadır (Alparslan, 1999, s. 14).

Zippalanda ve *Daha* Dağı bayramına ait metinlere baktığımızda, *hapiya-* adamlarının *Katapa*, *Kartapa*, *Šalampa* kentlerinden kurt adamlarla bayram kutlamasına katıldıkları görülmektedir:

KBo 2.12 (Popko, 1994, s. 106-109)

ay.V

2 [LÚ.MEŠ *ha-]*a-pé-eš LÚ.MEŠUR.BAR.RA

3 [URU *Ka-]*a-ta-pu-um-né-eš I UZUÚR ŠA[H]

4 A-NA LÚSAGI DINGIR^{LIM} pí-an-zi

5 LÚ.MEŠ *ha-a-pé-e-eš* LÚ.MEŠUR.BAR.RA

6 URU *Kar-ta-pa-hu-um-né-eš* I UZUÚR ŠA[H]

7 A-NA LÚSAGI DINGIR^{LIM} pí-an-zi

...

15 LÚ.MEŠ *ha-a-pé-e-eš* LÚ.MEŠUR.BAR.RA

16 URU *Ša-lam-pu-né-eš* I UZUÚR ŠAH

17 A-NA LÚMUHALDIM DINGIR^{LIM} pí-an-zi

ay.V

2-3 [*ha*]piya- adamları (ve) [*Ka*]tapa kentinin kurt adamları bir (adet) domuz uzvunu

4 tanrının sakisine verirler.

5-6 *hapiya-* adamları (ve) *Kartapa* kentinin kurt adamları bir (adet) domuz uzvunu

7 tanrının sakisine verirler.

...

15-16 *hapiya-* adamları (ve) *Šalampa* kentinin kurt adamları bir (adet) domuz uzvunu

17 tanrının aşçısına verirler.

...

Yine aynı metin grubunu incelediğimizde çeşitli Hitit kentlerinden ritüele katılan kurt adamlarla birlikte *hapiya-* adamların domuz öldürdüklerini ve bu domuzların ise adını bilemediğimiz bir görevliye teslim edildiğini öğrenmekteyiz:

KBo 16.71+ (Popko, 1994, s. 100-103)

I

5' [(*ma-a-an* LÚ.MEŠ *ha-a-pé-eš* LÚ.M)EŠUR.BA]R.RA ŠAH^{III.A} *ha*[-at-ta-an-zi?]

6' [(LÚ.MEŠ *ha-a-pé-eš* LÚ.MEŠUR.BAR.RA U)]RU Ša-lam-pu-u-me-né-e[š (I ŠAH LÚ *ha-mi-i-ni*)]

7' [(*pi-an-zi* LÚ.MEŠ *ha-*)]a-pé-eš LÚ.MEŠUR.BAR.RA [(URU *Ka-a-da-pu-u-me-né-eš* I ŠAH A-NA)]

8' [(LÚ) *ha-mi-i-ni* pí-an-zi L]Ú.MEŠ *ha-a-pé-eš* LÚ.MEŠU[R].B[AR.RA]

9' [(URU *Kar-da-ba-*)hu-u-me-né-eš I ŠAH A-NA LÚ *ha-mi-i-ni* pí-an-zi

I

5' [(Eğer *hapiya-* adamları (ve) ku)rt] adamlar domuzları öldü[rürlerse?]

6' [(*hapiya-* adamlar (ve) *Ša*)]lampa kentinin kurt adamlar[ı (bir domuzu görevliye)]

7' [(verirler. *hapi*)]ya- adamları (ve) [(*Katapa* kentinin)] kurt adamları bir domuzu

8' [görevli(ye) verirler. *ha*]piya- adamları (ve) [(*Kartapa* kentinin) k[u]rt ad[amlar]

9' [bir do]muzu görevliye verirler.

hapiya- adamları ile bağlantılı önemli Hitit kentlerden bir tanesi de *Tawiniya*'dır. *Tawiniyalı hapiya-* adamların hem NIN.DINGIR rahibesine ait hem de Tanrıça *Tetešhapi* tanrıçasına ait metinde yer aldığını görmekteyiz:

KUB 56.46+ (Tischler, 2016, s. 85-86)

ay.VI

17' LÚ.MEŠ *ha-a-pí-e-eš* URU *Ta-ú-i-n*[i-ya

18' UZU NÍG.GIG *ú-da-an-zi*

...

ay.VI

17' *Tawin*[iya kentinin *hapiya-* adamları

18' karaciğeri getirirler.

KBo 19.163 (Kırçıl, 2023, s. 71)

ay.III

11 [A-NA GAL LÚ.MEŠ *ha-a-pí-ya*]-aš ŠA URU *Ta-a-wi5-ni-ya pa-a-i*

ay.III

11 [*Tawiniya* kentinin [*hapi(ya)*- adamlarının baş]ına verir.

KI.LAM bayram metnine göre, *hapiya*- adamların bayram kutlamalarına *Ališa* kentinden temin ettikleri kurban malzemeleriye katıldıklarını ve bu kurban malzemelerini hem krala hem de tanrıya sunduklarını öğrenmekteyiz:

KBo 16.68+ (Singer, 1984, s. 109)

öy.!II

3' [ME-EL-QÉ-ET LÚ.MEŠ^{ha-}a-pé-eš URU^{A-li-š}[a I MÁŠ. TUR I NINDA.GUR4.RA GAL]4' [I ta-ha-ši-iš mar-nu-a]n I ta-ha-a-ši-i[š KAŠ.GEŠTIN I-NA É^D ...]

5' [da-an-zi ta-aš-ša-a]n ši-ú-ni-iš-mi h[u-kán-zi LUGAL-i UZUNÍG.GIG]

6' [ú-da-an-zi LUGAL-aš p]i-ra-an NINDA^I I wa-ga-d[a-aš da-an-zi]

öy.!II

3' *Ališ*[a kenti] *hap*[iya- adamlarının kurban malzemesi: Bir oğlak, bir kalın ekmek (ve) GAL kabı]4' [bir *marnu*]wan kabı, bir şar[ap kabı x tanrının evinden]

5' [alırlar. Ve onlar]ı benim tanrıma kur[ban ederler. Krala karaciğer]

6' [getirirler. Kralın önü]nden bir ek[mek parçası alırlar].

Yine aynı metnin devamındaki satırlarda, *Ankuwalı hapiya*- adamlarının bakırdan yapılmış bir gereçle anıldıkları görülmektedir:

KBo 16.68+ (Singer, 1984, s. 113)

ay.!IV

16 [š]a-ru-ú-pi URU^{DU} ŠA LÚ.MEŠ^{ha-a-pi-eš}17 URU^A]n-ku-wa^{KI}

ay.!IV

16-17 *An*]kuwa kenti *hapiya*- adamlarının bakır(dan) [š]arupi'si

NIN.DINGIR rahibesine ait bayram fragmanında, *Hattuša* kentinden kutlamalara katılan on dört tane *hapiya*- adamından bahsedilmektedir¹³:

KBo 30.114+ (Groddek, 2002, s. 160)

öy.(II)

4 [XIV LÚ.MEŠ^{ha-a-p}]i-eš URU^{HA-AT-TI} EGIR-ŠU iš[-k] a-ra-an-^r-e[š]

5 [ha-aš-ša-an-ká]n I-ŠU hu-wa-a- i

öy.(II)

4 *Hattuša* kentinden [on dört *hapi*]ya- adamı onun arkasına di[zil]mi[š] (vaziyettedir).

5 [Ocağ]ı bir kez koşarlar.

Son olarak, imparatorluk dönemine tarihlendirilen ve reformla ilgili bir kararname metninde *Arinnalı hapiya*- adamları bulunmaktadır¹⁴.

Hattuša'da kutlanıldığı düşünülen ve *Hattuša* kentinin yöneticisinin katıldığı bir kutlama fragmanında her ne kadar kırık olsa da *hapiya*- adamların *zintuhi*- kadınlarını eğitme gibi bir görevleri olduğu da anlaşılmaktadır:

KUB 43.29 (Arkan, 2003, s. 23)

öy.II

6 [x-aš hu-u-ma-an-[d]a-a-aš-ša LÚ.MEŠ^{ha-a-pi-ya-aš}7 MUNUS.MEŠ^{zi-in-t}]u-hi-e-eš an-na-nu-ma-an-zi

öy.II

6 [] ... ve *hapiya*- adamlarının tümü7 *zint*]uhi- kadınları eğitmek için

NIN.DINGIR rahibesine ait bir fragmanda, *hapiya*- adamlarının başına ritüel esnasında asa adamı tarafından odun ile vurulmaları oldukça dikkat çekicidir:

KBo 11.44 (Mouton, 2019, s. 654)

III

1 E[GI]R-ŠÚ-ma GAL LÚ.MEŠ^{ha-p}[i-ya-aš]2 UŠ-GI-EN na-an LÚ^{GIŠ}GIDRU [3 X^{GIŠ}wa-ar-ša-mi-it UZU^Ú[R-Š]Ú

4 II-ŠU wa-al-ha-zi [

5 GAL LÚ.MEŠ^{ha-pi-ya-aš-za e-ša}[-ri]6 EGIR-ŠÚ-ma LÚ.MEŠ^{ha-pi-ya-a}[š

7 II-ŠU tar-ku-iš-kán-z[i

8 UŠ!-GI-EN^{GIŠ}wa-ar-ša-me[-it]

9 wa-al-ah-ha-an-z[i]

10 na-at-za e-ša-an-ta [

III

1 Onun ark[as]ından ise *hap*[iya-] adamların başı

2 reverans yapar. Ve asa adamı [

3 on (adet) odunla onu[n sırt]ına

4 iki kez vurur.

5 *hapiya*- adamların başı otu[rur].6 Onun arkasından ise *hapiy*[a- adamları

7 iki kere dönmeye devam ederl[er].

8 Reverans yapar. Odun i[le]

9 vururl[ar].

10 Ve otururlar. [

¹³ Ayrıca KI.LAM bayramına ait bir başka metinde, kutlamalara *Hatti* ülkesinden *hapiya*- adamlar katılmaktadır. KBo 30.20+ ay.III 10' ú-nu-wa-aš-he-eš ŠA LÚ.MEŠ^{ha-a-pi-eš} URU^{HA-AT-TI}, bkz. Groddek, 2002, s. 25.

¹⁴ Metin için bkz. KUB 29.39 öy.7' [URU^{A-ri-in-na}-[(aš LÚ.MEŠ^{ha-a-pi-e-eš} ...]. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Miller, 2013, s. 122-123.

Hitit metinlerindeki ritüelleştirilmiş vurma eylemine maruz kalanların genellikle tapınak personelleri, kral, prens ve tanrı heykellerinin olduğu bilinmektedir. Hitit belgelerine göre vurma eylemi, bazen kişinin kendisi bazen ise başka birisi tarafından gerçekleştirilmektedir. Metnimizde geçen vurma eylemini ise arınma ritüelinin bir parçası olarak yorumlayabiliriz (Mouton, 2019, s. 651-653).

SONUÇ

hapiya- görevlileri hakkında daha önce yapılmış çalışmalara ek olarak incelediğimiz metinler sonucunda görülmektedir ki çoğunlukla Eski Hitit ve Hatti-Hitit çift dilli belgelerde karşımıza çıkan *hapiya-* adamları, birden fazla görevleri bulunan bir grup kült görevlisidir. Yapılan incelemeler sonucunda köpek adamların havladıkları, çıplak kaldıkları ve *šeknu-* giysisi giydikleri bilinmektedir. Çalışmamızda ele aldığımız metinler sonucunda *hapiya-* adamlarının da *šeknu-* giysisi giydiğini, bazı törenlerde bu giyisiyi atıp çıplak kaldıkları ayrıca havladıkları ulaştığımız sonuçlar arasında yer almaktadır.

Hititçe çiviyazılı metinlerde süslenmiş, temizlenmiş, bezenmiş anlamındaki “*unuwantes*” sıfatı ile betimlenen *hapiya-* adamları, bazı ritüellerde altın ve gümüşten özel süsler taktıkları görülmektedir. *hapiya-* adamlarının kendilerine ait evlerinin olması ve evlerinde toplantı düzenledikleri esnada *kurša-* evinin erzak sağlaması dikkat çekmektedir. Hititçe kült merasimlerini içeren bayram metinlerinde *hapiya-* adamlarının “*LÚhapiyaš dān pedā*”, “*GAL LÚ.MES₃hapiya*” gibi ifade edilmeleri, bu görevlilerin belirli bir rütbeye tabi olduklarının göstergesidir.

hapiya- adamlarının görevleri arasında en dikkat çeken unsur, bu görevlilerin NIN.DINGIR rahibesiyile dans etmeleri, kimi zaman ise bu rahibenin *hapiya-* adamlarının evinde dans etmesidir. *hapiya-* adamların hem Büyük *Istar* hem de *arkammi* müzik aletleri eşliğinde dans ettikleri bazı metinlere göre ise *hapiya-* adamların kralın önünde dans ettikleri ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Kült merasimlerini içeren bayram kutlamalarında *hapiya-* adamlarının olan “*hū, ūhū ipū ve zaš zaš*” şeklindeki Hattice nidaları seslendikleri görülmektedir. *hapiya-* adamların kurt adamlarla domuz öldürdükleri ve öldürdükleri domuzu ise adı bilinmeyen bir görevliye teslim etmeleri, *Ališa* kentinden temin edilen kurban malzemelerini kral ile tanrıya sunmaları, ritüel sırasında asa adamı tarafından *hapiya-* adamların başının sırtına odunla vurulması gibi çeşitli eylemler, bu görevliler hakkında önemli detaylar sunmaktadır. Birden fazla ve oldukça çeşitli görevleri bulunan bu görevlilerin Hitit kültüründeki önemi çiviyazılı metinlerde açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan R. (2010). *Hethitische Texte in Transkription*. Ankara Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletleri II (ABoT 2), DBH 32, Wiesbaden.
- Alparslan M. D. (1999). *Hitit Bayram Ritüellerinde Geçen Bazı Eylem, Çağrı ve Sahne Oyunlarının Tasviri ve Yorumu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Archi A., (1973). L'organizzazione amministrativa ittita e il regime delle offerte culturali, *OA 12*, 209-226.
- Ardzinba V. (2010). *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, Ankara.
- Arıkan Y. (2003). Hitit Çivi Yazılı Kaynaklarında LÚzilipuriyatalla- Görevlisi, *ArchAnat 6/2*, 1-26.
- Bawanyeck D. (2005). *Die Rituale der Auguren*, Theth 25, Heidelberg.
- Burgin J. M. (2019). *Functional Differentiation in Hittite Festival Texts. An Analysis of the Old Hittite Manuscripts of the KLLAM Great Assembly*, StBoT 65, Wiesbaden.
- Daddi F. P. (1982). *Mestieri, professioni e dignità nell'Anatolia ittita*, Incunabula Graeca 79, Roma.
- Dardano P. (2006). *Die hethitischen Tontafelkataloge aus Hattuša (CTH 276-282)*, StBoT 47, Wiesbaden.
- Eichner H. (1992). Anatolian Numerals, *Indo-European Numerals*, 29-96.
- Friedrich J. (1952-1954). *Hethitisches Wörterbuch. Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter. I.-4. Lieferung*, Heidelberg.
- Friedrich J. - Kammenhuber A. - Hoffmann I. (2007). *Hethitisches Wörterbuch. Zweite, völlig neubearbeitete Auflage auf der Grundlage der edierten hethitischen Texte*. Band III/1: *Ḫ/ḫa bis ḫaz*. Lief. 11-17, (HW²/III/11-17) Heidelberg.
- Gavaz Ö. S. (2015). Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Geçen KUŠkurša Üzerine Bir Değerlendirme (An Evaluation of KUŠkurša Which was Mentioned in Hittite Cuneiform Text), *Fs Günbatt*, 99-111.
- Girbal Ch. (1986). *Beiträge zur Grammatik des Hattischen*, Frankfurt am Main- Bern - New York.
- Groddek D. (2002). *Hethitische Texte in Transkription*. *KBo 30*, DBH-P 2, Dresden.

- Groddek D. (2004). *Hethitische Texte in Transkription. KUB 20*, DBH-P 13, Dresden.
- Groddek D. (2008). *Hethitische Texte in Transkription. KBo 22*, DBH 24, Wiesbaden.
- Güterbock H. G. - Hoffner H. A. (1997). *The Hittite dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*. Vol. P, fasc. 3: (UZU)pattar A to putkiya-, (CHD 4/3) Chicago.
- Jakob-Rost L. (1977). Zu hethitisch LÚhapija-, *AoF* 5, 263-267.
- Kammenhuber, A. (1969). Das Hattische, *HbOr Abt. I, Bd. 2. Erster und zweiter Abschnitt, Lfg. 2: Altkleinasiatische Sprachen*, Leiden/Köln, 428-546.
- Kırçıl Z. N. (2023). *Hititçe Çiviyazılı Kaynaklara Göre Teteşhapi ve Kültü*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kırçıl Z. N. (2024). Ein indirekter Join KBo 30.161(+) KBo 25.46 und CTH Nummer Veränderung - NABU (1), 26-28.
- Klinger J. (1996). *Untersuchungen zur Rekonstruktion des hattischen Kultschicht*, StBoT 37, Wiesbaden.
- Melchert, H. C. (1983). Pudenda hethitica, *Journal of Cuneiform Studies* 35, 137-145.
- Melchert, H. C. (1989). PIE 'Dog' in Hittite?, *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 50, 97-101.
- Miller J. L. (2013). *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, (SBL 31) Atlanta.
- Mouton A. (2019). Ritualized Violence in Hittite Anatolia, *IXth International Congress of Hittitology*, Çorum, 641-668.
- Mouton A. (2021). Dog-men, bear-men, and the others: men acting as animals in Hittite festival texts, *Fierce lions, angry mice and fat-tailed sheep Animal encounters in the Ancient Near East*, McDonald Institute Conservations, Cambridge, UK, 79-94.
- Nakamura M. (2007). Ein Beitrag zur Rekonstruktion der hethitischen Textgruppe CTH 738, *Fs Dinçol-Dinçol*, 533-541.
- Neu E. (1980). *Althethitische Ritualtexte im Umschrift*, StBoT 25, Wiesbaden.
- Neu E. (1983). *Glossar zu den althethitischen Ritualtexten*, StBoT 26, Wiesbaden.
- Oettinger N. (1984). Sekundärwirkungen des Umlauts beim hethitischen Nomen, *ZVS* 97, 44-57.
- Popko M. (1994). *Zippalanda. Ein Kultzentrum im hethitischen Kleinasien*, THeth 21, Heidelberg.
- Puhvel J. (1991). *Hittite Etymological Dictionary Vol. 3: Words beginning with H*, Berlin - New York.
- Schuster H. S. (1974). *Die hattisch-hethitischen Bilinguen I. Einleitung, Texte und Kommentar. Teil 1*, DMOA 17, Leiden.
- Schuster H. S. (2002). *Die hattisch-hethitischen Bilinguen. II. Textbearbeitungen Teil 2 und 3*, DMOA 17/2, Leiden - Boston - Köln.
- Stivala G. (2006). *I canti corali hattici*, Facoltà di Lettere e Filosofia Dipartimento di Linguistica, Firenze.
- Singer I. (1984). *The Hittite KILAM Festival, Part Two*, StBoT 28, Wiesbaden.
- Soysal O. (2004). *Hattischer Wortschatz in hethitischer Textüberlieferung*, HbOr I/74, Leiden - Boston.
- Taggar-Cohen A. (2006). *Hittite Priesthood*, Theth 26, Heidelberg.
- Tischler J. (1993). *Hethitisches Etymologisches Glossar, Teil III. Lieferung 9, T, D/2*, Innsbruck.
- Tischler J., (2016). *Hethitische Texte in Transkription. KUB 56 und KUB 57*, DBH 49, Wiesbaden.
- Ünal A. (1988). Hittite Architecture and a Rope-Climbing Ritual, *Belleten* 52, 1469-1503.

KISALTMALAR

AoF: Altorientalische Forschungen, Berlin, 1974vd.

Belleten: Belleten / Türk Tarih Kurumu. Turkish Historical Society Review Bd. 1ff. (Ankara) 1937vd.

ArchAnat: Anadolu arşivleri/Archivum Anatolicum, Ankara, 1995vd.

DBH: Dresdner Beiträge zur Hethitologie Dresden, Wiesbaden, 2002vd.

DMOA: Documenta et Monumenta Orientis Antiqui. Studies in Near Eastern Archaeology and Civilisation, Leiden, 1947vd.

Fs Dinçol-Dinçol: Alparslan M. - Doğan-Alparslan M. - Peker H. (ed.), VITA - Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan/Festschrift in Honor of Belkıs Dinçol and Ali Dinçol, Istanbul, 2007.

Fs Günbatti: Albayrak İ. - Hakan E. - Murat Ç. (ed.), Cahit Günbatti'ya Armağan / Studies In Honour of Cahit Günbatti, Ankara, 2015.

HbOr: Handbuch der Orientalistik, Leiden.

NABU: Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires.

OA: Oriens Antiquus. Studia Biblica et Orientalia.

StBoT: Studien zu den Boğazköy-Texten, Wiesbaden, 1965vd.

THeth: Texte der Hethiter, Heidelberg, 1971vd.

ZVS: Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen.

